

kritika

Andrej Gustinčič

Nisem tvoj zamorec / I Am Not Your Negro, 2017, Raoul Peck

Priča in prerok

»Zgodba o črncu v Ameriki je zgodba Amerike. Ni lepa zgodba.«

Leta 1979 se je že proslavljen temnopolti ameriški pisatelj James Baldwin lotil projekta, ki naj bi postal njegovo življenjsko delo. Odločil se je povedati zgodbo o Ameriki skozi portret treh ubitih črnkih vodij gibanja za državljanske pravice, njegovih prijateljev Medgarja Eversa, Malcolma X in Martina Luthra Kinga mlajšega. Čeprav je na zgodbi delal skoraj do svoje smrti, umrl je leta 1987 v Franciji, ni nikoli napisal več kot trideset ali štirideset strani besedila, ki je dobilo naslov *Zapomnite si to hišo* (Remember This House). Odličen filmski esej Raoula Pecka **Nisem tvoj zamorec** (I Am Not Your Negro, 2017)¹ je poskus, da v obliki filma realizira ta nikoli dokončani projekt in pri tem ustvari tudi portret samega Baldwina, enega najpomembnejših ameriških pisateljev druge

polovice dvajsetega stoletja in njegovega unikatnega mesta v zgodovini boja za pravice črncev v Združenih državah.

Peckov film bi lahko imeli tudi za osrednji del neuradnega dokumentarnega triptiha o rasi v Ameriki, in sicer skupaj s filmom **13th** (2016) Ave DuVernay in monumentalnim, skoraj osemurnim oskarjevcem **O.J.: Made in America** (2016) Ezre Edelmana.² Film Ave DuVernay se med drugim ukvarja z dolgotrajnim procesom, ki je obraz ameriškega črnca

² Lahko pa bi tej skupini dokumentarcev dodali še igrane filme **Skriti faktorji** (Hidden Figures, 2016, Theodore Melfi), **Mesečina** (Moonlight, 2016, Barry Jenkins), **Loving** (2016, Jeff Nichols), **Ograje** (Fences, 2016, Denzel Washington) in grozljivko **Zbeži** (Get Out!, 2017, Jordan Peele). Slednja se ukvarja z belim občudovanjem črnkih teles, občudovanjem, ki spremeni občudovanega v nekaj, kar je na videz nadčloveško, v resnici pa manj kot človeško. Ta tema pa že sodi med tiste, ki so Baldwina obsedale tako v esejistiki kot tudi v njegovih romanih in kratkih pripovedih.

¹ Film je na 19. Festivalu dokumentarnega filma prejel nagrado Amnesty International Slovenije.

preobrazil v nekaj, v čemer ameriški belec ni več zmožen niti želel prepoznati rojaka ali sočloveka, ampak le še obraz nasilja in kriminala. V filmu *Nisem tvoj zamorec* Baldwin kot priča trpljenja svojega naroda daje glas tistim, katerih podoba je bila dolgo sistematično dehumanizirana. Osrednje mesto med dokumentarci si zasluži že zaradi Baldwina, ki se je osredotočal na osnovne filozofske in človeške dileme tega problema. Govoril je z žarom preroka iz stare zaveze, ki se ni dal zmotiti, saj je spredel osnovni problem, osnovno človeško dilemo, ki se kljub vsem uspehom gibanja za državljanske pravice ne spreminja; dilemo, ki je ni izbrisal niti napredek črncev v političnem in kulturnem življenju nacije; nekaj, česar ni spremenila niti izvolitev prvega črnškega predsednika Združenih držav. Baldwin ni dal miru. Tudi liberalno ikono, kakršno je predstavljal Robert Kennedy, je postavil v nov kontekst. Kennedy je s soočenja s črnskimi intelektualci (in njihovimi zahtevami) odšel užaljen.³

Raoul Peck je mojstrsko izbral in kombiniral Baldwinove govore s posnetki, ki jih ilustrirajo in reflektirajo, z odlomki iz hollywoodskih filmov, reklamami, fotografijami Eversa, Malcolma X in Kinga, legendarnimi, ikoničnimi fotografijami pohodov iz časa boja za državljanske pravice iz petdesetih let in z izbruhi nasilja na ulicah ameriških mest: od vstaje v getu Watts v Los Angelesu leta 1965, ki je zaznamovala začetek filozofije black power, do nemirov v mestu Ferguson v zvezni

3 Treba je dodati, da srečanje med Robertom Kennedyjem in črnskimi intelektualci, med njimi sta bila Baldwin in pisateljica Lorraine Hansberry, ni povsem spodletelo, kot je prikazano v Peckovem filmu. Nekaj dni po srečanju je njegov brat predsednik John F. Kennedy prvič javno izjavil, da je šolska segregacija nemoralna.

državi Missouri pred tremi leti. Posnetki potovanja skozi sodobno Ameriko delujejo kot refren in film zasidrajo v deželi, ki se v nekaterih pogledih ne spreminja. Peck je v svojem pristopu tako drzen in nesramen, kot je bil Baldwin v svojem pisanju in svojih govorih. Posnetkom pojoče Doris Day, ki je skupaj z Garyjem Cooperjem za Baldwina predstavljala »najbolj grotesken poziv k nedolžnosti, kar jih je svet videl«, sledijo fotografije obešenih črncev na jugu ter niz reklamnih filmov, poln veselih belih ljudi in belih lesenih ograj, simbolov ameriškega uspeha in sreče. Baldwinovo besedilo bere igralec Samuel L. Jackson, a najbolj naelektreni so nedvomno govori in nastopi samega Baldwina, vzeti iz univerzitetnih debat in pogovornih oddaj. Rojen v Harlemu leta 1924 je Baldwin kot sin duhovnika tudi sam že s štirinajstimi leti postal pastor in to ostal do svojega sedemnajstega leta, ko je cerkev zapustil za vedno. Njegovi nastopi so karizmatični, duhoviti, brezkompromisni in pretresljivi, ker je v njegovem glasu in ekspresivnem obrazu – resnem in izmučenem, ki ga nepričakovan nasmeh spremeni v fantovskega – nekaj, kar gledalcu ne da miru. Je globoko ganljiva figura, ki poslušalca in gledalca prisili, da prizna njegovo človečnost. Zahteva več kot le politične in ekonomske reforme.

Tako kot Baldwin tudi film ne cilja le na zakone, ki dajejo črnecem pravice, ampak na nekaj veliko bolj temeljnega. Baldwin je zahteval nič manj kot spremembo ameriškega značaja. »V Ameriki mi je vedno padlo v oči neko čustveno siromaštvo, ki je tako neskončno, ter strah pred življenjem in pred človeškim dotikom, ki sta tako globoka, da skoraj noben Američan ne zmore ustvariti resnične, organske povezave med svojo javno držo in svojim zasebnim življenjem,« nam Jacksonov glas pove v filmu. Nadaljuje, da je imel neuspeh zasebnega življenja katastrofalen učinek na odnose med belci in črnici. »Če se Američani ne bi tako zelo bali lastnega zasebnega jaza, ne bi bilo treba ustvariti tistega, čemur rečejo 'črnški problem',« pove.

Če je Baldwinov pogled na belce streznitven, celo šokanten, pa tak ni zato, ker bi bil nov. Gre za vizijo odtujenega življenja, ki je po drugi svetovni vojni pronicala v literaturo zahodnega sveta tako v Evropi kot v ZDA; najti jo je mogoče v delih pisateljev od Alberta Camusa do Johna Cheeverja. Pri Baldwinu je streznitveno to, da gre za besede pripadnika manjšine, ki v literaturi belih zahodnih pisateljev ni obstajala ali pa je bila povsem marginalna.⁴ Baldwin je nebeli glas, ki je vzel nase neizprosno kritiko bele družbe; glas, ki je grozil udobju ameriške družbe, tako kot je prisotnost zatiranih črncev vedno kvarila idejo ameriškega sna.

Film se dotakne seksualne dimenzije črno-belih odnosov, ki jo je imel Baldwin za pomembno prvino rasnih odnosov. Govori o potrebi takratne družbe po deseksualizaciji igralcev, kakršna

4 V *Kugi* (La peste, 1947) Alberta Camusa ni na primer niti enega pomembnega arabskega lika, čeprav gre za roman o izbruhu kuge v Oranu v Alžiriji. V *Ameriškem snu* (An American Dream, 1965) Normana Mailerja je mačističen črnški lik prisoten v glavnem zato, da bi ga lahko pretepel še boj mačističen beli junak in povrh tega še spal z njegovo (belo) punco kot dodaten dokaz (bele) moškosti.

sta bila Sidney Poitier in Harry Belafonte, po simbolični kastraciji, ki v Baldwinovi pripovedi »Going to Meet the Man« dobi dobesedno upodobitev v javni kastraciji črnca; spominja se je bel šerif, ki ji je bil priča kot otrok, spomini nanjo pa nosijo tudi seksualni naboj. V njegovi fikciji – romanih, pripovedih, dramah – je ta odnos dobil meseno (homo)seksualno dimenzijo v mučnih razmerjih med belimi junaki, ki se ne zmorejo osvoboditi svoje zgodovine in se prepustiti »smradu« ljubezni. V romanu Giovannijeva soba (Giovanni's Room, 1956) je glavni junak belec David, ki zavrne ljubimca, barmana Giovannija, zaradi družbeno sprejemljive in zanesljive zaročenke Helle.⁵ »Ti želiš ostati čist,« reče Giovanni Davidu: »Prepričan si, da si sem prišel čist, in prepričan si, da boš čist tudi odšel, medtem pa nočeš smrdeti niti pet minut.«⁶

Peckov film, tako kot Baldwinove besede, je hkrati specifičen in univerzalen. To je portret človeka, ki ne miruje, si ne more dopustiti, da bi miroval. To je človek, ki je skozi lastne izkušnje odkril, da Amerika – po njegovih besedah – nikoli ni ustvarila mesta zanj, čeprav je njegova domovina. Ta domovina je ustvarila rasno moro ponižanja in maščevanja, ki jo je Ezra Edelman naslikal v svojem filmu o O.J. Simpsonu ali Ava DuVernay v filmu *13th* o ameriškem zaporniško-industrijskem kompleksu. *Nisem tvoj zamorec* je film za vse čase. Njegova moč ni omejena na rasno vprašanje v Ameriki. Baldwinove besede se nanašajo na vse, ki ustvarjajo »drugega«: človeka, v katerem ne vidimo človečnosti, na katerega ne gledamo kot na brata. Vprašamo se lahko, kaj bi imel povedati o odporu do muslimanskih beguncev v sedanji Evropi. Film se konča s posnetkom Baldwina, tega izjemnega intelektualca, v neki črno-beli pogovorni oddaji, kjer govori o najbolj osnovnem predpogoju za reševanje rasnih problemov. »Jaz nisem črnih. Človek sem,« pove. In doda: »Če jaz nisem črnih in če ste si ga vi, belo ljudstvo, izmislili, potem se morate vprašati, zakaj ste to storili. Prihodnost nacije je odvisna od tega, ali sama sebi zmore zastaviti to vprašanje.«

Film potrjuje v hladne vojnovski kaoti odtenke, kot njihov kontrast pa občasno zasije umazano rumeni sata svetiloba, zadržano, zakaženo, ali prizorišče spolnosti v zapuščenem prostoru svetilke črnih ljudi, ali pa je umetna (v restavraciji, kjer Zaza sedi na prvi 7. Etage, drugi s Gemalom, v letovih, kjer se srečata v letih, v Eminim, ki črna radiatorja, - kavi so rumeni

5 Tudi Giovanni je sicer belec, vendar v romanu ta homoseksualni, podeželski italijanski proletarec prevzame vlogo, ki jo imajo v Baldwinovi fikciji običajno črnici.

6 Baldwin, James: *Giovanni's Room*. New York: Dell Publishing, 1974. Str. 187 (avtorjev prevod).